

KAROL SIEMASZKO
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

Organizacja i funkcjonowanie polskiego Sądu Obywatelskiego w Londynie

Abstract

The Organization and Functioning of the Polish Civic Court in London

The Civic Court in London was brought into existence on the strength of a Presidential decree of 8 September 1950 concerning Civic Courts in Exile. It consisted of a General and a Civic Department. Its main objective was to adjudicate on matters relating to acts that were reprehensible from the point of view of the Polish political exiles, but at the same time indifferent in the light of the British law. The most active period in the operation of the Polish Civic Court in London occurred in the years 1951–1954, that is at a time when it was headed by Stanisław Krause. After the rupture within the Polish émigré circles, the London court remained a presidential organ, although a considerable number of its judges moved to the faction grouped around the Polish Council of Three. This had led to the organizational decline of the court and ultimately to its practical liquidation in the first half of the sixties.

Key words: Polish jurisdiction in exile, government in exile, emigration

Słowa kluczowe: sądownictwo polskie na emigracji, rząd na uchodźstwie, emigracja

1. Wstęp

Rozwinięciem i uzupełnieniem niniejszego artykułu jest monografia *Sąd Obywatelski w Londynie. Organizacja i orzecznictwo*¹ poświęcona organizacji i działalności orzeczniczej londyńskiego sądu. Wspomniana powyżej książka została opublikowana już po przesłaniu tekstu artykułu do redakcji czasopisma z tych też względów artykuł stanowi pewne powielenie treści zawartej we wspomnianej monografii.

Sądownictwo jest stosunkowo najmniej znanym elementem struktury uchodźczego państwa polskiego funkcjonującego w latach 1939–1990 pierwotnie na terytorium

¹ K. Siemaszko, *Sąd Obywatelski w Londynie. Organizacja i orzecznictwo*, Poznań 2013.

Francji, a później Wielkiej Brytanii². Sądy Obywatelskie na Obczyźnie powołane dekretem Prezydenta z dnia 8 września 1950 r. miały stanowić namiastkę niezależnego, polskiego sądownictwa w warunkach uchodźczego państwa. Na potrzebę ich utworzenia wskazywał na forum Rady Narodowej premier i kierownik ministerstwa sprawiedliwości Tadeusz Tomaszewski, który stwierdził, że

[...] w dotychczasowej strukturze organizacyjnej brakuje nam tak ważnego organu jak sądy. Potrzeba ich jest widoczna, czego dowodzi samorzutne powstawanie w większych skupiskach polskich różnego rodzaju komisji orzekających względnie Sądów Obywatelskich o rozmaitych zakresach działania, rządzących się rozmaitymi statutami³.

2. Przepisy dekretu Prezydenta z 8 września 1950 roku o Sądach Obywatelskich na Obczyźnie

Projekt wspomnianego powyżej dekretu został jednogłośnie uchwalony przez Radę Narodową w dniu 25 sierpnia 1950 roku. W dniu 8 września 1950 roku dekret podpisał Prezydent August Zaleski, po czym ogłoszono go w Dzienniku Ustaw wydawanym przez rząd emigracyjny datowanym na dzień 27 września 1950 roku⁴. Dekret zawierał szereg przepisów regulujących funkcjonowanie sądów. Umieszczony w rozdziale I dekretu art. 2 określał właściwość rzeczową Sądów Obywatelskich. Zgodnie z jego brzmieniem do ich właściwości należały cztery kategorie spraw, mianowicie o czyny określone w polskich przepisach prawnych bądź w zarządzeniach władz Polski Podziemnej jako sprzeczne z obowiązkami obywatelskimi lub działające na szkodę polskiego dobra ogólnego popełnionego po 1 września 1939 r., o czyny naruszające powszechnie uznane normy etyki obywatelskiej, a także o naruszenie czci w związku z działalnością publiczną oraz o roszczenia cywilne. Dekret z dnia 8 września 1950 r. przewidywał, że Sądy Obywatelskie są instytucją dobrowolną. Zasada ta znajdowała wyraz w art. 3 dekretu stwierdzającym, że jurysdykcji sądów podlegają tylko te osoby, które poddadzą się ich orzecznictwu, składając odpowiednie oświadczenie pisemne. O właściwości miejscowej

² Nowelizacji dekretu z dnia 8 września 1950 r. o Sądach Obywatelskich na Obczyźnie jeden z podrozdziałów w monografii dotyczącej Komisji Prawno-Ustrojowych Rady Narodowej poświęcił G. Kulka, por. G. Kulka, *Komisje prawno-ustrojowe Rady Narodowej RP na emigracji w latach 1939–1945*, Warszawa 2009. Wzmiankę na temat tych sądów zawarł w swojej monografii poświęconej Radzie Narodowej R. Turkowski, por. R. Turkowski, *Parlamentaryzm polski na uchodźstwie 1945–1972 w okresie rozbitcia emigracji politycznej w Londynie*, Warszawa 2001, s. 91–92. Analizę dekretu z dnia 8 września 1950 r. oraz zarys spraw rozpoznawanych przez Sąd Obywatelski w Londynie przedstawił K. Siemaszko, por. K. Siemaszko, *Dekret prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z 8 września 1950 roku o sądach obywatelskich jako element budowy państwa bez terytorium* [w:] *Polski Misjonarz na ziemi argentyńskiej. Studia historyczne i politologiczne*, red. M. Szczerbiński, K. Wasilewski, Gorzów Wielkopolski 2011, s. 355–368, oraz *idem*, *Wybrane sprawy rozpoznawane przez Sąd Obywatelski w Londynie*, „Imponderabilia. Biuletyn Piłsudczykowski” 2013, nr 5, s. 245–253.

³ Przemówienie Prezesa Rady Ministrów i Kierownika Ministerstwa Sprawiedliwości Tadeusza Tomaszewskiego na Posiedzeniu Rady Narodowej RP w dniu 6 lipca 1950 r. w związku z przedłożeniem projektu dekretu Prezydenta RP o Sądach Obywatelskich na Obczyźnie, sygn. akt. A 5/101 [b.p.a.].

⁴ Dz.U. z 1950 r. Nr 3, poz. 2.

Sądu Obywatelskiego rozstrzygało miejsce pobytu obwinionego bądź pozwanego albo osoby ubiegającej się o rehabilitację, zaś w postępowaniu przedmiotowym – miejsce pobytu pokrzywdzonego, a w postępowaniu o zabezpieczenie dowodów – miejsce pobytu powoda. Wszelkie spory o właściwość rzeczową lub miejscową miała rozstrzygać ostatecznie instancja odwoławcza Sądu Obywatelskiego.

Przepisy rozdziału II dekretu regulowały kwestię organizacji Sądów Obywatelskich. Zgodnie z ich brzmieniem każdy sąd składał się z co najmniej 10, a maksymalnie 30 sędziów powoływanych na trzyletnią kadencję. Warto podkreślić, że kadencyjności sędziów, za wyjątkiem sędziów pokoju wybieranych przez mieszkańców okręgu na pięcioletnią kadencję, nie znało prawo o ustroju sądów powszechnych z 1928 r.⁵ W art. 8 ust. 1 dekretu sformułowano warunki, jakie musiał spełniać kandydat do objęcia funkcji sędziego, rzecznika sądu oraz jego zastępcy. Obok obywatelstwa polskiego oraz pełni praw cywilnych i obywatelskich sędziego, rzecznika lub jego zastępcę powinien wykazywać się nieskazitelnym charakterem oraz ukończyć 30 lat. Dekret przewidywał zatem nieco wyższą granicę wieku wymaganą do objęcia stanowiska sędziego niż przepis art. 82 u.s.p. z 1928 r. przewidujący, że sędzią mogła zostać osoba, która ukończyła 25 lat. Obywatelski charakter emigracyjnych sądów przejawiał się również w odstąpieniu w art. 8 ust. 1 dekretu od spełnienia przez kandydata na sędziego takich wymaganych przepisem art. 82 u.s.p. z 1928 r. warunków, jak znajomość języka polskiego w mowie i w piśmie, ukończenie uniwersyteckich studiów prawniczych, odbycie aplikacji sądowej oraz złożenie egzaminu sędziowskiego. Dekretem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 12 grudnia 1962 r. o zmianach w Dekrecie z dnia 8 września 1950 roku o Sądach Obywatelskich na Obczyźnie dokonano zmiany wyżej wspomnianego przepisu, zastępując pojęcie „obywatelstwo polskie” pojęciem „uchodźzca polski”⁶. Zmiana ta była zapewne spowodowana faktem, że coraz większa liczba emigrantów przyjmowała obywatelstwo państwa zamieszkania, nie wyrzekając się zarazem przynależności do polskiej diaspory.

Wspominany wyżej społeczny, obywatelski charakter uchodźczych sądów doznawał jednak pewnego ograniczenia w przepisie art. 8 ust. 2 dekretu. Zgodnie bowiem z brzmieniem tego przepisu, połowa składu sądu oraz rzecznik sądu i jego zastępcy powinni posiadać kwalifikacje sędziowskie lub adwokackie albo przynajmniej legitymować się ukończonymi akademickimi studiami prawniczymi. Ponadto dekret w art. 8 ust. 3 wymagał od prezesa oraz wiceprezesów sądu 3-letniego doświadczenia zawodowego w zawodach prawniczych związanych z wymiarem sprawiedliwości, w tym na stanowiskach sędziowskich, prokuratorskich w sądownictwie powszechnym lub wojskowym albo na stanowisku sędziego Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Być może takie określenie wymagań, jakie musieli spełnić kandydaci do objęcia kierowniczych stanowisk w sądach obywatelskich, było związane z pewnym dążeniem do ich profesjonalizacji i dbałości o wysoki poziom merytoryczny sędziów. Tezę tę, jak się wydaje, potwierdza przytoczone już wyżej wystąpienie premiera Tadeusza Tomaszewskiego na forum Rady Narodowej, w którym omawiając przedkładany projekt dekretu, stwierdził również, że

⁵ Dz.U. z 1928 r. Nr 12, poz. 93.

⁶ Dz.U. z 1962 r. Nr 4, poz. 4.

„projekt stara się nadać Sądom Obywatelskim cechy fachowości, niezależności i godności”⁷.

Zgodnie z art. 9 omawianego dekretu sędziowie byli powoływani przez Prezydenta na wniosek ministra sprawiedliwości – przepis ten nawiązywał do sposobu powoływania sędziów sądów okręgowych określonego w prawie o ustroju sądów powszechnych z dnia 6 lutego 1928 r.⁸ Sędziowie posiadający kwalifikacje prawnicze byli wybierani spośród podwójnej liczby kandydatów przedstawianych przez Zrzeszenie Sędziów i Prokuratorów Rzeczypospolitej Polskiej, z uwzględnieniem również wniosków stowarzyszeń prawniczych działających na obszarze właściwości danego sądu. Pozostali sędziowie byli wybierani spośród podwójnej liczby kandydatów przedstawionej przez organizacje społeczne określone w dekreście Prezydenta powołującym dany sąd. Każdy sąd obywatelski wybierał ze swego grona prezesa i wiceprezesów. Były to funkcje kadencyjne, jednakże dekret nie określał czasu trwania ich kadencji.

Sąd, w wypadku opróżnienia stanowiska sędziowskiego oraz w razie potrzeby zwiększenia obsady kadrowej, miał prawo wybrać odpowiedniego kandydata i zwrócić się do ministra sprawiedliwości z wnioskiem o przedstawienie tejże kandydatury Prezydentowi. Jednocześnie zgodnie z przepisami dekretu sąd obywatelski mógł usunąć większością 2/3 głosów ze swego składu sędziego, który dopuścił się czynu nieliczącego z piastowaną godnością. Był to rodzaj swoistej odpowiedzialności dyscyplinarnej. Uchwała taka dla swej skuteczności wymagała zatwierdzenia przez Prezydenta.

Dekret przewidywał, że sąd dzieli się na mocy własnej uchwały na Wydział Ogólny oraz Wydział Cywilny, przy czym sędziowie mogli brać udział w pracach obu wydziałów. Do właściwości Wydziału Cywilnego należały tylko sprawy o roszczenia cywilne, zaś pozostałe sprawy rozpoznawał Wydział Ogólny.

Dekret podkreślał również niezawisłość sędziów w sprawowaniu swego urzędu. Stanowił bowiem, że winni oni orzekać według najlepszej swojej wiedzy, zgodnie z własnym sumieniem oraz zasadami prawa i przepisami dekretu. Warto podkreślić, iż podobny przepis znalazł się w prawie o ustroju sądów powszechnych z dnia 6 lutego 1928 r., choć akurat rozporządzenie to było mocno krytykowane w środowiskach prawniczych, za przepisy ograniczające niezawisłość sędziowską⁹.

3. Sąd Obywatelski w Londynie

Londyński sąd obywatelski został powołany na mocy przepisu art. 33 dekretu. Obejmował on swoją właściwością miejscową cały obszar Zjednoczonego Królestwa i pierwotnie składał się z 24 sędziów. Zgodnie z przepisami dekretu pierwszy skład sądu

⁷ Przemówienie Prezesa Rady Ministrów i Kierownika Ministerstwa Sprawiedliwości Tadeusza Tomaszewskiego na Posiedzeniu Rady Narodowej RP w dniu 6 lipca 1950 r. w związku z przedłożeniem projektu dekretu Prezydenta RP o Sądach Obywatelskich na Obczyźnie, sygn. akt. A 5/101 [b.p.a.].

⁸ Dz.U. z 1928 r. Nr 12, poz. 93.

⁹ R. Balicki, *O niezawisły sąd. Na marginesie prac sekcji ustroju sądownictwa komisji prac ustawodawczych Ministerstwa Sprawiedliwości Rządu RP w Londynie*, „Przegląd Prawa i Administracji” 1996, t. 34, s. 85.

miało stanowić 18 członków Obywatelskiej Komisji Orzekającej oraz 6 sędziów powołanych spośród kandydatów z kwalifikacjami prawniczymi wskazanymi w podwójnej liczbie przez Zrzeszenie Sędziów i Prokuratorów Rzeczypospolitej, które miało przy tym wziąć pod uwagę również wnioski zgłoszone w tym zakresie przez Stowarzyszenie Prawników Polskich w Zjednoczonym Królestwie. Kadencja pierwszego składu sądu miała trwać 3 lata, licząc od dnia wejścia w życie dekretu, czyli od 27 września 1950 r.

Warto wspomnieć, że w 1954 r. zmniejszono liczbę sędziów wchodzących w skład sądu do 10 osób oraz skrócono ich kadencję z 4 do 2 lat¹⁰. W 1957 r. na mocy kolejnej nowelizacji dekretu postanowiono ponownie zwiększyć liczbę sędziów do 12 oraz wydłużyć ich kadencję do 4 lat¹¹. W literaturze formułuje się hipotezę, że nowelizacja z 1954 r. była spowodowana rozłaniem w łonie emigracji niepodległościowej, co skutkowało zmniejszeniem liczby osób posiadających odpowiednie kwalifikacje do objęcia funkcji sędziego sądu obywatelskiego¹².

Członkami pierwszego składu londyńskiego sądu zostało 13 spośród 18 członków Obywatelskiej Komisji Orzekającej. Byli to: Aleksander Bednarowski, Antoni Bogusławski, Wiktor Jernajczyk, Ziemowit Karpiński, Tadeusz Kiersnowski, Tadeusz Klimowski, Stanisław Krause¹³, Zbigniew Leliwa, Stefan Lubomirski, Bohdan Podoski¹⁴, Edward Snop, Bohdan Wroński, Karol Ziemiński¹⁵. Pozostałych 5 członków Komisji odmówiło przyjęcia mandatu sędziego. Do grupy sędziów powołanych przez Prezydenta w dniu 11 grudnia 1950 roku na wniosek Zrzeszenia Sędziów i Prokuratorów Rzeczypospolitej należeli: Jerzy Bacciarelli, Tadeusz Bugajski, Emilian Moszczyński, Tadeusz Porębski, Henryk Rzewuski, Wacław Stankiewicz. Na zebraniu Ogólnego Zgromadzenia Sądu Obywatelskiego w dniu 16 kwietnia 1951 roku jako kandydatów do objęcia 5 wakujących stanowisk sędziowskich wskazano: Zygmunta Jundziłłę¹⁶, Henryka Waltera, Janusza Szczepańskiego, Stanisława Strawińskiego, Kazimierza Sarnickiego¹⁷.

¹⁰ Dz.U. z 1954 r. Nr 13, poz. 14.

¹¹ G. Kulka, *Komisje...*, s. 180

¹² *Ibidem*, s. 180.

¹³ Stanisław Krause (1902–1971), prawnik, sędzia i adwokat. Członek Sądu Dyscyplinarnego Rady Adwokackiej, po zakończeniu wojny pracownik Prezydium Rady Ministrów, w latach 1950–1954 prezes Sądu Obywatelskiego, prezes Związku Ziem Zachodnich, od 1962 roku członek Rady Jedności Narodowej, por. R. Habielski, *Życie społeczne i kulturalne emigracji*, Warszawa 1999, s. 337.

¹⁴ Bohdan Podoski (1894–1986), prawnik, współautor konstytucji kwietniowej, od 1924 roku sędzia, w latach 1928–1938 poseł na sejm, wicemarszałek izby, współpracownik W. Sławka. W latach 1938–1939 sędzia Sądu Apelacyjnego. W latach 1940–1941 więziony w ZSRR, później w Armii gen. W. Andersa. Członek Ligi Niepodległości Polski, po 1954 roku prominentny działacz obozu Rady Trzech, w 1972 roku główny negocjator ze strony obozu Zjednoczenia w procesie scalania emigracji, por. R. Habielski, *Życie...*, s. 348.

¹⁵ Dokument zawierający nazwiska sędziów wraz z datą nominacji, sygn. akt A 78/5 [b.p.a.].

¹⁶ Zygmunt Jundziłła (1880–1953), adwokat, dziekan Rady Adwokackiej w Wilnie, członek Naczelnej Rady Adwokackiej, wykładowca Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, senator w latach 1930–1935, od 1936 r. członek Komisji Kodyfikacyjnej. Do 1940 roku przebywał w Wilnie, po wkroczeniu wojsk radzieckich przeniósł się do Generalnego Gubernatorstwa. W latach 1945–1947 przebywał w Paryżu, następnie osiadł w Londynie, por. J. Zawadzki, *Senatorowie: losy wojenne i powojenne*, Warszawa 2012, s. 196.

¹⁷ List prezesa sądu do Ministra Sprawiedliwości z dnia 27 kwietnia 1951 r., sygn. akt A 78/5 [b.p.a.].

Prezydent powołał wyżej wskazanych kandydatów na sędziów londyńskiego sądu w dniu 10 maja 1951 roku¹⁸.

Inauguracyjne zebranie Sądu Obywatelskiego w Londynie odbyło się w dniu 29 grudnia 1950 roku¹⁹. Premier i minister sprawiedliwości gen. Roman Odzierzyński w przemówieniu otwierającym zebranie przypomniał powody utworzenia Sądów Obywatelskich, stwierdzając

[...] po klęsce 1945 roku osłabły w naszym życiu społecznym hamulce moralne, a brak egzekutywy spowodował wśród słabszych jednostek poczucie bezkarności [...]. Przystępując obecnie do tworzenia w oparciu o władze państwowe Sądów Obywatelskich na Obczyźnie miano na oku upowszechnienie wymiaru sprawiedliwości, rozszerzenie zakresu kompetencji sądów i ujednolicenie postępowania sądowego wśród różnych skupisk polskich w wolnym świecie²⁰.

Zebraniu przewodniczył jako senior sędzia Antoni Bogusławski²¹. Wybrano również tymczasowe kierownictwo, które miało sprawować swoją funkcję do chwili uchwalenia regulaminu wewnętrznego urzędowania sądu. Tymczasowym prezesem sądu został S. Krause, a wiceprezesami B. Podoski i T. Kiersnowski, zaś w skład komisji mającej przygotować projekt regulaminu obok kierownictwa sądu weszli E. Moszczyński i A. Bednarowski²².

Komisja regulaminowa zakończyła swoje prace 19 stycznia 1951 roku. Autorem projektu Regulaminu Sądu Obywatelskiego był B. Podoski, który przedstawił jego założenia w czasie posiedzenia Komisji²³. Do projektu przygotowanego i przedstawionego przez B. Podoskiego pozostali członkowie wnieśli szereg poprawek. Jedną z ważniejszych zmian było, jak się wydaje, zastąpienie w §1 projektu regulaminu sformułowania „Sąd Obywatelski w Londynie sprawuje wymiar sprawiedliwości” sformułowaniem „orzeka”. Zmiana taka była zapewne spowodowana faktem, że sprawowanie wymiaru sprawiedliwości należy do jednej z funkcji państwa. W związku z tym sprawowanie wymiaru sprawiedliwości przez Sąd Obywatelski w Londynie godziłoby w suwerenność Zjednoczonego Królestwa. Z podobnych względów wykreślono z projektu regulaminu pojęcie „dobro wymiaru sprawiedliwości”²⁴.

Zgodnie z przyjętym Regulaminem organami sądu były Ogólne Zgromadzenie, Kolegium Administracyjne oraz Prezes Sądu. W § 7 regulamin stwierdzał, że w skład Ogólnego Zgromadzenia wchodzić wszyscy sędziowie, zaś kompetencja do jego zwołania przysługiwała Prezesowi z jego własnej inicjatywy bądź na wniosek trzech sędziów lub dwóch członków Kolegium Administracyjnego. Do kompetencji Ogólnego Zgromadzenia należały sprawy dotyczące wyboru Prezesa i Wiceprezesów sądu, wy-

¹⁸ Pismo Ministra Sprawiedliwości do prezesa Sądu Obywatelskiego w Londynie z dnia 18 maja 1951 r., sygn. akt A 78/5 [b.p.a.].

¹⁹ *Zebranie Inauguracyjne Sądu Obywatelskiego w Londynie. Komunikat PAT z dnia 1 stycznia 1951 roku*, Instytut Józefa Piłsudskiego w Nowym Jorku, zespół archiwalny rządu polskiego na emigracji,teczka 701/9/10, k. 330.

²⁰ *Ibidem*, k. 330

²¹ *Ibidem*, k. 330.

²² *Ibidem*, k. 330.

²³ Protokół z posiedzenia Komisji Regulaminowej Sądu Obywatelskiego w Londynie z dnia 19 stycznia 1951 roku, sygn. akt A 78/4 [b.p.a.].

²⁴ Regulamin Sądu Obywatelskiego w Londynie. Projekt regulaminu przedstawiony przez sędziego B. Podoskiego, sygn. akt A 78/4 [b.p.a.].

boru kandydata na sędziego w razie opróżnienia się stanowiska w trakcie trwania kadencji lub w wypadku potrzeby zwiększenia składu osobowego, usunięcia sędziego, który dopuścił się czynu nieelicującego z godnością urzędu, podziału na Wydział Ogólny i Wydział Cywilny, uchwalenia regulaminu sądu oraz uchwalenia regulaminu Wydziału Cywilnego²⁵. Ogólne Zgromadzenie, na wniosek Kolegium Administracyjnego, dokonywało również na pierwszym posiedzeniu po ukonstytuowaniu się sądu podziału czynności. Polegał on na wyznaczeniu członków poszczególnych składów orzekających w Wydziale Ogólnym oraz zastępców ich członków, a także na ustaleniu listy sędziów orzekających w Wydziale Cywilnym. Podział czynności na rok 1951 został dokonany przez Ogólne Zgromadzenie 16 kwietnia 1951 r. Wyloniono trzy składy orzekające w I instancji oraz dwa składy orzekające w II instancji²⁶.

W pierwszym składzie orzekającym w I instancji zasiadali: T. Porębski jako przewodniczący oraz członkowie A. Bedarowski, T. Klimowski, K. Sarnicki, drugi skład orzekający tworzyli przewodniczący T. Kiersnowski oraz członkowie T. Bugayski, Z. Leliwa oraz J. Szczepański²⁷. Ostatniemu składowi I instancji przewodniczył B. Podoski, a jego członkami byli E. Snop, Z. Karpiński, H. Walter²⁸. W pierwszym składzie odwoławczym zasiadali jako przewodniczący S. Krause oraz W. Jenajczyk, J. Bacciarelli, S. Lubomirski, B. Wroński, Z. Jundziłł, a drugiemu składowi odwoławczemu przewodniczył E. Moszczyński, zaś jego członkami byli H. Rzewuski, W. Stankiewicz, A. Bogusławski, K. Ziemiński oraz S. Strawiński²⁹.

Kolegium Administracyjne sądu składało się z Prezesa i Wiceprezesów. Do jego kompetencji należały sprawy określone w regulaminie oraz sprawy, w których Prezes postanowił zasięgnąć opinii Kolegium. Regulamin określał również szereg kompetencji Prezesa sądu o charakterze administracyjnym. Do najważniejszych z nich należało zwoływanie Ogólnego Zgromadzenia i Kolegium Administracyjnego oraz przewodniczenie im, obsadzanie stanowiska sekretarza sądu, przekazywanie spraw do rozpoznania konkretnym składom orzekającym sądu³⁰. Przepisy regulaminu dotyczące organów administracyjnych Sądu Obywatelskiego były pewnym nawiązaniem do przepisów prawa o ustroju sądów powszechnych z dnia 6 lutego 1928 roku, które również znały opisywane wyżej organy, oraz w podobny sposób regulowały ich kompetencje³¹.

Regulamin zawierał również rozdział IV określający obowiązki sędziego. W §16 stwierdzał, że sędzia ma wypełniać swoje obowiązki zgodnie z prawem i sumieniem, poświęcając im całą swoją wiedzę i doświadczenie oraz unikając wszystkiego, co mogłoby przynieść ujemę godności piastowanego stanowiska. Sędziowie byli również zobowiązani do zachowania w tajemnicy informacji, o których dowiedzieli się w związku z rozpoznawaną sprawą. Obowiązek ten ustawał, gdy sędzia zeznawał w charakterze świadka przed Sądem Obywatelskim lub przed sądem państwowym. Przepisy regulaminu odnosiły się również do kwestii wynagrodzenia sędziów Sądu Obywatelskiego w Londynie.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Podział czynności. Sąd Obywatelski w Londynie, sygn. akt A 78/4 [b.p.a.].

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Regulamin Sądu Obywatelskiego w Londynie. Projekt regulaminu przedstawiony przez sędziego B. Podoskiego, sygn. akt A 78/4 [b.p.a.].

³¹ Dz.U. z 1928 r. Nr 12, poz. 93.

W § 21 ust. 1 analizowany regulamin stwierdzał, że wysokość wynagrodzenia określi Ogólne Zgromadzenie na wniosek Kolegium Administracyjnego. Wynagrodzenie mogło być pokryte tylko z opłat wnoszonych przez strony za czynności przed Wydziałem Cywilnym. W zespole archiwalnym Sądu Obywatelskiego w Londynie nie zachowały się materiały potwierdzające pobieranie przez sędziów wynagrodzenia za swoje czynności. Prawdopodobnie jedyną osobą pobierającą wynagrodzenie za pracę wykonywaną na rzecz sądu był sekretarz sądowy Maksymilian Mela³².

Regulamin sądu stwierdzał, że sąd wybiera ze swego grona prezesa oraz czterech wiceprezesów na roczną kadencję. W razie opróżnienia stanowiska prezesa lub wiceprezesa przed upływem kadencji sąd dokonywał wyboru uzupełniającego na okres do końca roku kalendarzowego. Wybory odbywały się poprzez składanie kart zawierających nazwiska co najwyżej tylu osób, ile było stanowisk do obsadzenia. W wypadku zgłoszenia takiej liczby kandydatów, która odpowiadała liczbie stanowisk, głosowanie nie było przeprowadzane. Warto wspomnieć, że ani dekret z dnia 8 września 1950 roku, ani Regulamin Sądu Obywatelskiego w Londynie nie wymagały zatwierdzenia wyboru prezesa i wiceprezesów sądu przez Prezydenta lub ministra sprawiedliwości. Może to świadczyć o stosunkowo dużej niezależności sądu od ośrodków władzy wykonawczej.

Regulamin sądu zawierał również szereg norm o charakterze procesowym normujących postępowanie w sprawach należących do Wydziału Ogólnego Sądu Obywatelskiego w Londynie. Z kolei postępowanie przed Wydziałem Cywilnym określał Regulamin Wydziału Cywilnego londyńskiego sądu obywatelskiego, który został przygotowany przez E. Moszczyńskiego i A. Bednarowskiego. Warto wspomnieć, że Ogólne Zgromadzenie Sędziów uchwaliło Regulamin Wydziału Cywilnego w dniu 8 czerwca 1951 r.

Jak wyżej wspomniano, kadencja tymczasowych władz sądu miała trwać do chwili opracowania i uchwalenia Regulaminu Sądu Obywatelskiego w Londynie. Po jego uchwaleniu przez Ogólne Zgromadzenie dokonano wyboru stałych władz. Prezesem londyńskiego sądu został S. Krause, zaś jego wiceprezesami zostali T. Kiersnowski, E. Moszczyński, B. Podoski oraz T. Porębski³³. Prezes S. Krause pełnił swą funkcję do dnia 23 października 1954 r., kiedy to Ogólne Zgromadzenie Sędziów Sądu Obywatelskiego wybrało na stanowisko prezesa W. Jernajczyka, wiceprezesami sądu zostali wybrani Janusz Szczepański oraz T. Bugayski³⁴.

Wraz ze zmianą kierownictwa sądu pojawił się problem zwrotu będących w posiadaniu S. Krausego akt sądowych o sygnaturach K 3/53, K 4/53 oraz K 2/54 i K 3/54. Były prezes w czasie spotkania w dniu 15 listopada 1954 roku z W. Jernajczykiem odmówił wydania posiadanych przezeń akt, gdyż uznał, że powołanie nowych władz sądu odbyło się z naruszeniem art. 9 dekretu, regulującego procedurę powoływania sędziów, oraz bez konsultacji z Stowarzyszeniem Sędziów i Prokuratorów Rzeczypospolitej³⁵. Ostatecznie w piśmie z dnia 12 grudnia 1954 roku S. Krause wyjaśnił, że akta sprawy K 4/53 przeciwko Janowi Nowakowi zachowa na polecenie oskarżyciela prywatnego płk. Kazimierza Iranka-Osmeckiego, zaś co do spraw K 2/54 oraz K 3/54 strony nie wy-

³² Sprawozdanie kasowe za okres od 1 lipca 1952 roku do 30 czerwca 1953, sygn. akt A 78/6 [b.p.a.].

³³ Komunikat do PAT-a, sygn. akt A 78/5 [b.p.a.].

³⁴ List J. Szczepańskiego do W. Jernajczyka z dnia 24 października 1954 r., sygn. akt PRM.E 512 [b.p.a.].

³⁵ Notatka W. Jernajczyka, sygn. akt PRM.E 512, k. 2.

powiedziały się w przedmiocie poddania się orzecznictwu sądu³⁶. Jedynymi przekazanymi przez byłego prezesa aktami były akta sprawy K 3/53 w sprawie o rehabilitację J.W.³⁷

W dniu 15 października 1954 roku Prezydent powołał również nowy, zmniejszony do 10 członków skład sądu³⁸. Obok wyżej wymienionych W. Jernajczyka i J. Szczepańskiego w skład drugiego składu Sądu Obywatelskiego w Londynie weszli: T. Bugayski, A. Górecki, E. Moszczyński, J. Baranowska, Stanisława Paleolog³⁹, Konstanty Pastkowski, Stanisław Pomianowski, Kazimierz Południowski. Ogólne Zgromadzenie Sądu w dniu 10 grudnia 1955 roku dokonało wyboru władz sądu na kolejną roczną kadencję. Prezesem ponownie został W. Jernajczyk zaś wiceprezesami J. Szczepański oraz Władysław Wanicki pod warunkiem uzyskania nominacji na stanowisko sędziego sądu⁴⁰. Jednocześnie w czasie tego zgromadzenia mandatów sędziowskich zrzekli się T. Bugayski i S. Paleolog. Powodem rezygnacji było powołanie obojga sędziów w skład rządu Antoniego Pająka. T. Bugayski objął kierownictwo resortu sprawiedliwości, zaś S. Paleolog została powołana na stanowisko ministra bez teki⁴¹.

Zgromadzenie Ogólne dokonało również podziału czynności. W Wydziale Ogólnym powołano tylko jeden skład orzekający w I instancji, w którym znaleźli się W. Wanicki jako przewodniczący oraz jako członkowie J. Baranowska i S. Pomianowski⁴². Instancja odwoławcza składała się z przewodniczącego W. Jernajczyka oraz członków A. Góreckiego, E. Moszczyńskiego, K. Południowskiego oraz E. Tadli⁴³. Wydział Cywilny Sądu Obywatelskiego w Londynie składał się z przewodniczącego W. Jernajczyka oraz sędziów E. Moszczyńskiego i E. Tadli⁴⁴.

W dniu 10 września 1956 roku minister sprawiedliwości wobec zbliżającego się końca kadencji drugiego składu Sądu Obywatelskiego w Londynie wystosował do prezesa W. Jernajczyka pismo z prośbą o przekazanie nazwisk sędziów, którzy zgodzą się na przedłużenie ich mandatów na następne dwa lata⁴⁵. Do 16 października 1956 r. minister nie uzyskał odpowiedzi w tej sprawie. Wyrazem zaniepokojenia tą sytuacją było kolejne pismo skierowane do W. Jernajczyka zawierające prośbę o odpowiedź na pismo z 10 września 1956 roku⁴⁶. Zgodę na przedłużenie mandatów wyrazili ostatecznie sędziowie J. Szczepański, W. Jernajczyk, K. Południowski, S. Pomianowski, E. Tadla. Pozostali sędziowie opóźniali udzielenie odpowiedzi. Ostatecznie odmówił przedłu-

³⁶ List S. Krausego do W. Jernajczyka z dnia 7 grudnia 1954 r., sygn. akt PRM.E 512 [b.p.a.].

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Dz.U. z 1954 r, Nr 14, dział nieurzędowy.

³⁹ Stanisława Paleolog (1892–1966), komisarz Policji Państwowej, od 1945 r. na emigracji. Autorka książki *The Woman Police of Poland (1923–1939)*. Por. rec. S. Lubodzieckiego „Rzeczpospolita Polska” 1958, nr 11, s. 3.

⁴⁰ Protokół Ogólnego Zgromadzenia Sądu Obywatelskiego w Londynie z dnia 10 grudnia 1955 r., sygn. akt PRM.E 512 [b.p.a.].

⁴¹ *Nowy Rząd RP*, „Głos Powszechny” 1955, nr 12, s. 1, oraz *Zmiana w Rządzie RP*, „Głos Powszechny” 1955, nr 17, s. 1.

⁴² Protokół Ogólnego Zgromadzenia Sądu Obywatelskiego w Londynie z dnia 10 grudnia 1955 r., sygn. akt PRM.E 512 [b.p.a.].

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Pismo Ministra Sprawiedliwości do Prezesa Sądu Obywatelskiego z dnia 10 września 1956 r., sygn. akt PRM.E 512, k. 36.

⁴⁶ *Ibidem*, k. 43.

żenia mandatu K. Paszkowski⁴⁷. W dniu 14 czerwca 1957 roku dotychczasowy prezes londyńskiego sądu zwrócił się do Ministra Sprawiedliwości z prośbą o „wyjednanie zwolnienia mnie przez Pana Prezydenta Rzeczypospolitej ze stanowiska sędziego Sądu Obywatelskiego i tym samym prezesa tego sądu”⁴⁸. Prośbę swą prezes uzasadniał wyjazdem na urlop do Polski w celu spotkania się z matką i pozostałą w kraju częścią rodziny, jednocześnie zapowiedział, że akta sądu oraz środki finansowe w kwocie 4£ złoży na ręce wiceprezesa J. Szczepańskiego. Prezydent przyjął rezygnację W. Jernajczyka 29 czerwca 1957 roku, a ponadto ze stanowiska sędziego zwolniono T. Bugayskiego i S. Paleolog, którzy złożyli rezygnację 10 grudnia 1955 r., oraz K. Paszkowskiego, który w dniu 24 października 1956 r. odmówił zgody na przedłużenie mandatu sędziego⁴⁹. Zwolnienie T. Bugayskiego, S. Paleolog oraz K. Paszkowskiego z obowiązków sędziego może prowadzić do wniosku, iż emigracyjne Ministerstwo Sprawiedliwości miało poważne problemy organizacyjne, skoro mimo pisemnych rezygnacji trzech wyżej wymienionych osób formalne zatwierdzenie rezygnacji nastąpiło dopiero po kilku czy nawet kilkunastu miesiącach. Zwracał na to uwagę również kolejny minister sprawiedliwości Stanisław Lubdziecki na posiedzeniu Rady Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 kwietnia 1958 r.⁵⁰

Sytuację sądu skomplikował fakt, że J. Szczepański odmówił przyjęcia akt administracyjnych sądu i 3 września złożył rezygnację ze stanowiska sędziego, odmawiając jednocześnie zwołania Ogólnego Zgromadzenia Sędziów Sądu Obywatelskiego w celu wyboru nowych władz sądu⁵¹. Rezygnacja ta została przyjęta przez Prezydenta Augusta Zaleskiego, który w dniu 2 października 1957 r. zwolnił J. Szczepańskiego z obowiązków sędziego Sądu Obywatelskiego w Londynie⁵².

Niemalże jednoczesna rezygnacja prezesa i wiceprezesa Sądu Obywatelskiego w Londynie była powodem spekulacji prasowych, iż odejście obu sędziów miało kontekst polityczny. Emigracyjny „Głos Powszechny” w numerze z 19 września 1957 r. zamieścił notkę zatytułowaną *Rezygnacje prezesa i wiceprezesa Sądu Obywatelskiego*⁵³. W notce zasugerowano, że rezygnacje te nastąpiły w „ostatnich dniach”. Na tę nieścisłość zareagował Minister Sprawiedliwości S. Lubdziecki, publikując w rządowym periodyku „Rzeczpospolita Polska” z dnia 15 października 1957 r. artykuł *Tzw. prawda Głosu Powszechnego*, w którym uznał, że wzmianka zamieszczona w „Głosie Powszechnym” miała nadać działaniom prezesa i wiceprezesa sądu politycznego posmaku⁵⁴. Minister wskazał, że obie rezygnacje nie nastąpiły tak, jak podał „Głos Powszechny” w ostatnich dniach, lecz rezygnacja W. Jernajczyka miała miejsce 14 czerwca 1957 r., a rezygnacja

⁴⁷ Pismo Prezesa Sądu Obywatelskiego w Londynie do Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 czerwca 1957 r., sygn. akt PRM.E. 512, k. 57.

⁴⁸ *Ibidem*, k. 58.

⁴⁹ Dz.U. z 1957 r. Nr 5, dział nieurzędowy.

⁵⁰ Sprawozdanie Ministra Sprawiedliwości Stanisława Lubdzieckiego za okres od dnia 16 kwietnia 1957 r. złożone na posiedzeniu Rady Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 kwietnia 1958 r. w Londynie, sygn. akt A 5/150 [b.p.a.].

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Dz.U. z 1957 r. Nr 6, dział nieurzędowy.

⁵³ *Rezygnacje prezesa i wiceprezesa Sądu Obywatelskiego*, „Głos Powszechny” 1957, nr 35, s. 3.

⁵⁴ S. Lubdziecki, *Tzw. prawda Głosu Powszechnego*, „Rzeczpospolita Polska” 1957, nr 11, s. 4.

J. Szczepańskiego nastąpiła 3 września 1957 r., a więc oba zdarzenia dzieliły niemalże trzy miesiące⁵⁵.

Ogólne Zgromadzenie Sędziów Sądu Obywatelskiego w Londynie zostało zwołane przez ministra sprawiedliwości w dniu 18 października 1957 roku. Jego głównym zadaniem był wybór nowych władz sądu. Warto zwrócić uwagę, że zgromadzenie zwołano z naruszeniem §7 ust. 3 Regulaminu Sądu, zgodnie z którym kompetencja do zwołania Ogólnego Zgromadzenia należała do prezesa sądu. Niemniej w zaistniałej wówczas sytuacji rozwiązanie przyjęte przez ministra S. Lubodzieckiego wydaje się uzasadnione. Na nowego prezesa londyńskiego sądu wybrano W. Wanickiego, a wiceprezesa Janusza Witolda-Alexandrowicza, ponadto skład sądu tworzyli J. Baranowska, J. Bzowski, A. Górecki, K. Południowski, S. Pomianowski, Gustaw Rożałowski, T. Klimkiewicz, E. Tadla i Roman Witorzeniec⁵⁶.

Minister S. Lubodziecki uznał, że problemy z powołaniem nowych władz Sądu Obywatelskiego miały charakter polityczny, a ich celem było uniemożliwienie zorganizowania pracy sądu⁵⁷. Wraz z powołaniem nowego prezesa nie nastąpił kres problemów z obsadą władz sądu. Nowy prezes W. Wanicki na kolejnym Ogólnym Zgromadzeniu w dniu 1 listopada 1957 roku przekazał swoje uprawnienia wiceprezesowi J. Witoldowi-Alexandrowiczowi ze względu na brak możliwości ich wykonywania spowodowany podjęciem pracy zarobkowej poza Londynem⁵⁸. Jednocześnie W. Wanicki zakomunikował, że na następnym Ogólnym Zgromadzeniu Sędziów formalnie zrezygnuje z pełnionej przez siebie funkcji⁵⁹. Do zwołania wyżej wspomnianego zgromadzenia nie doszło, mimo że wiceprezes J. Witold-Alexandrowicz niezwłocznie zwrócił się do W. Wanickiego z prośbą o wskazanie daty i porządku obrad zgromadzenia⁶⁰.

Jak się wydaje po 1954 r. Sąd Obywatelski w Londynie znajdował się w permanentnym kryzysie organizacyjnym. Świadczyć może o tym korespondencja między pełniącym obowiązki prezesa wiceprezesem J. Witoldem-Alexandrowiczem a ministrem S. Lubodzieckim. W piśmie z dnia 28 lutego 1958 roku p.o. prezesa wskazywał, że do prawidłowego funkcjonowania sądu konieczne będzie dokonanie wyboru sekretarza sądu, skarbnika, zorganizowanie Izby Karnej oraz Izby Cywilnej, opracowanie projektu rozporządzenia ministra sprawiedliwości w sprawie mianowania sędziów delegatów przy wszystkich skupiskach Polaków, opracowanie projektu rozporządzenia w sprawie powołania Izby Adwokackiej przy Sądzie Obywatelskim w Londynie, opracowanie regulaminu sądu, opracowanie projektu rozporządzenia o kosztach postępowania⁶¹. Postulaty te wskazują, iż w latach 1957–1958 nie funkcjonował sekretariat sądu, nie istniały również Wydział Ogólny oraz Wydział Cywilny, bo zapewne te jednostki organizacyjne miał na myśli wiceprezes sądu, pisząc o zorganizowaniu Izb Cywilnej i Karnej. Pismo z dnia

⁵⁵ *Ibidem*, s. 4.

⁵⁶ Sprawozdanie Ministra Sprawiedliwości Stanisława Lubodzieckiego za okres od dnia 16 kwietnia 1957 r. złożone na posiedzeniu Rady Rzeczypospolitej Polskiej na posiedzeniu w dniu 19 kwietnia 1958 w Londynie, sygn. akt A 5/150 [b.p.a.].

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ Notatka o sytuacji organizacyjnej Sądu Obywatelskiego w Londynie, sygn. akt PRM.E 512 [b.p.a.].

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ Pismo p.o. Prezesa Sądu Obywatelskiego w Londynie z dnia 28 lutego 1958 r. do Ministra Sprawiedliwości, sygn. akt PRM.E 512 [b.p.a.].

⁶¹ *Ibidem*.

28 lutego 1958 roku jest również dowodem na brak podstawowej wiedzy J. Witolda-Alexandrowicza na temat zasad funkcjonowania Sądu Obywatelskiego w Londynie oraz przepisów je regulujących. Do przytoczonych wyżej postulatów organizacyjnych odniósł się minister S. Lubodziecki w piśmie z dnia 31 marca 1958 roku. Wskazał on na istnienie Regulaminu Sądu Obywatelskiego, który regulował ustrój wewnętrzny sądu oraz kwestię kosztów postępowania, uznał również, że powołanie sędziów delegatów wymagałoby aktu ustawodawczego, a inicjatywa w tym zakresie nie należy do zakresu działania sądu⁶².

O braku aktywności Sądu Obywatelskiego w Londynie w okresie po 1954 r. może świadczyć również fakt, że p.o. prezesa nie przysyłał sędziom otrzymywanych z Ministerstwa Sprawiedliwości egzemplarzy Dziennika Ustaw, do czego był zobowiązany, nie odpowiadał nawet na pisma kierowane doń przez ministerstwo w tej sprawie⁶³. Ponadto członkowie prezydium sądu wybranego jesienią 1957 r. nie udali się ze zwyczajową kurtuazyjną wizytą do Prezydenta Augusta Zalewskiego, mimo upomnień ze strony S. Lubodzieckiego, aby niezwłocznie zadośćuczynili temu zwyczajowi⁶⁴. Może to świadczyć również o obniżeniu autorytetu Prezydenta także wśród osób wiernych „Zamkowi”. Ze sprawozdania p.o. prezesa złożonego 26 marca 1958 r. wynikało, że w okresie sprawozdawczym nie zwołano Ogólnego Zgromadzenia Sędziów mimo telefonicznego oświadczenia W. Wanickiego o rezygnacji z funkcji prezesa sądu⁶⁵. Podkreślono również, że w okresie od grudnia 1957 do marca 1958 r. do sądu nie wpłynęła żadna sprawa.

W związku z tak skomplikowaną sytuacją organizacyjną i upływem kadencji prezesa i wiceprezesa sądu minister S. Lubodziecki zwołał w dniu 4 grudnia 1959 r. konferencję sędziów w celu wyjaśnienia zaistniałej krytycznej sytuacji⁶⁶. Na to spotkanie przybyli jednak tylko J. Baranowska, K. Bzowski oraz S. Pomianowski, którzy po dłuższym oczekiwaniu na pozostałych sędziów się rozeszli. Po godzinie 20 dotarł na miejsce zebrania sędzia A. Górecki. O stosunku prezydium sądu do sprawowanej funkcji może świadczyć, że zarówno prezes W. Wanicki, jak i wiceprezes J. Witold-Alexandrowicz nie stawili się na konferencji, jednocześnie nie usprawiedliwiając swojej nieobecności. Wobec powyższych okoliczności konferencja w dniu 4 grudnia 1959 r. się nie odbyła, a kolejny jej termin wyznaczono na 2 stycznia 1960 r.⁶⁷

Styczniowa konferencja sędziów, działając jednocześnie jako Ogólne Zgromadzenie Sędziów Sądu Obywatelskiego, dokonała wyboru nowych władz sądu. Prezesem został A. Górecki, zaś wiceprezesem E. Tadla, składu sądu dopełniali: J. Baranowska, J. Bzowski, T. Klimkiewicz, S. Pomianowski, G. Rożałowski, W. Wanicki oraz R. Witorzeniec⁶⁸. Dekretem Prezydenta z dnia 30 września 1960 r. o zmianie dekretu Prezydenta z dnia

⁶² Pismo Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 marca 1958 r. do p.o. Prezesa Sądu Obywatelskiego w Londynie, sygn. akt. PRM.E 512 [b.p.a.].

⁶³ Notatka o sytuacji organizacyjnej Sądu Obywatelskiego w Londynie, sygn. akt PRM.E 512 [b.p.a.].

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Pismo p.o. Prezesa Sądu Obywatelskiego w Londynie z dnia 26 marca 1958 r. do Ministra Sprawiedliwości zawierające sprawozdanie z działalności sądu za okres od grudnia 1957 do marca 1958 r., sygn. akt PRM.E. 512 [b.p.a.].

⁶⁶ Notatka o sytuacji organizacyjnej Sądu Obywatelskiego w Londynie, sygn. akt PRM.E 512 [b.p.a.].

⁶⁷ *Ibidem*.

⁶⁸ Pismo Ministra Sprawiedliwości z dnia 13 października 1960 r., sygn. akt PRM.E 512 [b.p.a.].

8 września 1950 r. o Sądach Obywatelskich na Obczyźnie przedłużono kadencję wyżej wymienionego składu osobowego sądu o dwa lata, licząc od dnia 15 października 1960 r.⁶⁹.

Powołanie władz sądu w dniu 2 stycznia 1960 r. oraz przedłużenie od dnia 15 października 1960 r. o dwa lata kadencji członków składu Sądu Obywatelskiego w Londynie było ostatnim udokumentowanym aktem działalności sądu. Mimo upływu kadencji sędziów w dniu 15 października 1962 r. ani w Dziennikach Ustaw z 1962 r., ani z 1963 r. nie zamieszczono żadnego aktu powołującego nowy skład sądu. Wydaje się zatem, że sąd całkowicie zaprzestał działalności w początkach lat 60. XX wieku. Było to zapewne związane ze spadkiem zainteresowania jego działalnością ze strony emigracyjnego społeczeństwa oraz problemami organizacyjnymi, na które niewątpliwie rzutował podział obozu niepodległościowego na zwolenników Rady Trzech oraz Prezydenta A. Zaleskiego. Część sędziów, w tym pierwszy prezes sądu S. Krause oraz B. Podolski, przeszła do obozu Zjednoczenia. Warto dodać, że mecenas S. Krause wszedł w skład Komisji Zaufania Publicznego powołanej przez Egzekutywę Zjednoczenia Narodowego w celu zbadania i wyjaśnienia „afery Bergu”⁷⁰.

4. Zakończenie

Londyński sąd był jedynym sądem obywatelskim funkcjonującym na podstawie przepisów dekretu. Choć planowano powołanie całej sieci takich sądów w większych skupiskach emigracji, to planu tego nie zrealizowano. W Dzienniku Ustaw wydawanym przez rząd na uchodźstwie nie opublikowano żadnego dekretu Prezydenta, który powoływałby sąd obywatelski w innym niż Wielka Brytania państwie. Prawdopodobnie jednak podjęto próbę powołania takiego sądu we Francji. Świadczyć o tym może pismo S. Krause do ministra R. Odzierżyńskiego z dnia 3 listopada 1953 r. dotyczące ustalenia nazwisk i miejsca zamieszkania polskich prawników we Francji⁷¹. W zespole Sądu Obywatelskiego nie zachowały się żadne dokumenty, które potwierdzałyby, że próby te wyszły poza sferę odległych od realizacji planów.

Sąd stanowił próbę budowy niezależnego sądownictwa polskiego w granicach dozwolonych przez prawo brytyjskie. Mimo ponad 10 lat funkcjonowania tej instytucji nie była ona, jak się wydaje, szczególnie popularna wśród polskiej diaspory. Sąd Obywatelski w Londynie w okresie swego funkcjonowania rozpoznał tylko 38 spraw. Nikłe zainteresowanie emigracji było zapewne spowodowane rozłamem uchodźstwa i faktem, iż omawiana instytucja była ulokowana w ośrodku prezydenckim, mniej popularnym wśród polskiego uchodźstwa niepodległościowego.

⁶⁹ Dz.U. z 1960 r. Nr 4, poz. 3.

⁷⁰ R. Turkowski, *Parlamentaryzm...*, s. 162.

⁷¹ Pismo S. Krause do Ministra Sprawiedliwości R. Odzierżyńskiego z dnia 3 listopada 1953 r., sygn. akt 78/5 [b.p.a.].